

Kadın Öğretmenlerin Ailevi Sorumluluklarının Kendilerini Gerçekleştirmeleri Üzerindeki Etkisi*

The Influence of Women Teachers' Familial Responsibilities on their Self-Actualization

Gökhan Özasan¹, Aslı Özasan²

Öz

Bu araştırmanın amacı, kadın öğretmenlerin ailevi sorumluluklarının kendilerini gerçekleştirmeleri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak ve eğer cinsiyete özgü engeller var ise çözüm önerileri geliştirmektir. Nitel araştırma metodolojisi kapsamında çoklu durum çalışması olarak desenlenen araştırma, Konya il merkezinde bir ilkokul ve iki ortaokulda görev yapmakta olan, altısı 35 yaşının altında ve çocukları en fazla ilkokul çağında, diğer altısı ise 40 yaşının üzerinde ve çocukları en az lise çağında olan toplam on iki kadın öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları şu başlıklardan oluşmaktadır: (a) Katılımcıların kendini gerçekleştirme düzeyi, (b) Katılımcıların içinde buldukları koşullar karşısında duygusal tepkileri, (c) Katılımcıların kendini gerçekleştirme engelleri, (d) Engelleri aşmayı zorlaştıran dış koşullar (e) Engelleri aşmayı kolaylaştıran dış koşullar, (f) Engelleri aşmayı kolaylaştıran kişisel özellikler, (g) Çocuk sahibi olmanın kendini gerçekleştirme sürecinde sağladığı avantaj. Araştırma sonucunda araştırma ve uygulamaya yönelik öneriler de geliştirilmiştir. Sonuç olarak denilebilir ki, bir deneyim olarak annelik, kadın öğretmenlere kendilerini gerçekleştirmeleri bakımından uzun vadede avantaj sağlarken, eğer çocuk bakım olanakları yetersiz ise, geçici bir süre için dezavantaj da teşkil edebilmektedir.

Anahtar sözcükler: Kadın öğretmenler, kendini gerçekleştirme, ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı, ailevi sorumluluklar

Abstract

The aim of this study is to reveal the influence of women teachers' familial responsibilities on their self-actualization and to offer solutions for their gender-specific barriers, if any. As being a multiple-case qualitative inquiry, the study involved 12 women teachers from one primary and two secondary schools in the province of Konya. In order to add variety to study findings, the participants were selected according to two categories as (a) six subject teachers who are aged below 35 and their children are at primary school age or younger, and (b) two subject and four primary school teachers who are aged above 40 and their children are at high school age or older. Findings were presented under headings of (a) The level of participants' self-actualization, (b) Participants' emotional reactions in the face of their conditions, (c) Barriers stemming from familial responsibilities, (d) External conditions which make it difficult to overcome the barriers, (e) External conditions which make it easier to overcome the barriers, (f) Personal characteristics which make it easier to overcome the barriers, (g) The advantage of having a child in the process of self-actualization. Implications for research and application were also discussed at the end of the study. To put it briefly, motherhood as an experience provides an advantage in terms of self-actualization in the long-run, but if the childcare options are inadequate, then it is a temporary impediment on the way towards self-actualization as well.

Keywords: Women teachers, self-actualization, theory of hierarchy of needs, familial responsibilities

Received: 19.02.2015 / Revision received: 07.10.2015 / Second revision received: 28.12.2015 / Approved: 04.01.2016

¹Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, ozaslangokhan@gmail.com, ²Öğretmen, Mehmet Beğen Ortaokulu, Konya, asliozaan80@gmail.com

Atf için/Please cite as:

Özaslan, G. ve Özasan, A. (2015). Kadın öğretmenlerin ailevi sorumluluklarının kendilerini gerçekleştirmeleri üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 21(4), 499-520. doi: 10.14527/kuey.2015.019

Giriş

İhtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, yetmiş yılı aşkın geçmişiyile, eğitimden yönetime, sanattan spora kadar psikolojinin etkisini hissettirdiği hemen her alanda insan motivasyonunu anlamak için başvurulan kuramlardan biridir. Abraham Maslow, geliştirmiş olduğu ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinin son basamağı olarak kabul edilen “kendini gerçekleştirme” kavramına, “sevdiği, tapındığı ve gıpta ettiği” (Maslow, 1965, s.108) iki hocasının, Ruth Benedict ve Max Wertheimer’in neden diğer insanlardan farklı olduklarını anlamaya yönelik çabası sonucunda kafa yormaya başlamıştır. Bu teori bize ne anlatmaktadır? Bu soruya, teorisinin ders kitaplarında anlatıldığı şekliyle cevap verebilmek için (daha sonraları, ders kitaplarına girmeyen bazı ekleme ve değişiklikler yapılmıştır çünkü), Maslow’un teorisinin temellerini ortaya koyduğu 1943 tarihli metnine bakılabilir (Maslow, 1943). Buna göre, insanı motive eden gereksinimler en alttan yukarıya doğru, fizyolojik, güvenlik, sevilme, sayılma ve en sonunda da kendini gerçekleştirme gereksinimi olacak şekilde hiyerarşik bir yapıda sıralanır. Henüz karşılanmamış gereksinimler insan davranışını motive eder ve karşılandıktan sonra motive etme işlevini kaybederek yerini daha üst düzey bir gereksinime bırakırlar. Aynı metinden bir örnekle açıklayacak olursak, şiiir yazmak, otomobil satın almak ya da Amerikan tarihiyle ilgilenmek açlık çeken bir insanın umurunda olmayacaktır. İşte bu nedenle gereksinimler arasında hiyerarşik bir sıralama vardır. Bu araştırmada üzerinde durulan kendini gerçekleştirme (self-actualization) ise, daha önceki gereksinimlerini büyük ölçüde karşılamış olan bireyin, ne yapmak için doğduysa onu yapması; diğer bir deyişle potansiyelini ortaya koyması gereksinimidir. Bireyin ideal annelik, sporculuk, ressamlık ya da mucitlik gibi farklı yaratıcılık hallerinden kendisi için uygun olanına yönelerek olması gereken kişi olmasıdır (Maslow, 1943).

Maslow’un 1958 tarihli “Kendini Gerçekleştiren İnsanın Yaratıcılığı” adlı sempozyum konuşmasında “kendini gerçekleştirmiş insan”ın özelliklerini görebiliriz. Bu insan mutlaka bir şair ya da ressam olmaya da bilir. Evini çok az bir bütçeyle çekip çevirmek zorunda olan eğitimsiz bir ev hanımı da muhteşem bir aşçı, eş ve anne olarak kendini gerçekleştirebilir. Böylesi bir kadının elinden çıkan birinci sınıf bir çorba, bir ressamın elinden çıkan ikinci sınıf bir resimden çok daha yaratıcı bir üründür. Maslow bunu “kendini gerçekleştirme yaratıcılığı” olarak adlandırır. Kendini olduğu gibi kabul eden böylesi bireylerin durumu öylesine sağlıklı bir haldir ki bu kişiler karşımıza mizah anlayışına sahip, yeni deneyimlere açık, spontan, ellili-altmışlı yaşlarına bile tıpkı bir çocuğun masumiyetiyle var olanı olduğu gibi algılayabilen ve içinden geldiği gibi yaratıcılığını ortaya koyabilen bireyler olarak çıkarlar (Maslow, 1974a).

Uzunca bir süredir sosyal bilimler içerisinde varlığını hissettiren bu teoriye ilişkin pek çok değerlendirme yapılmış ve eleştiriler de yöneltmiştir. Öncelikle kimi araştırmacılar Maslow'un teorisinin beş düzeyden değil, daha fazla sayıda düzeyden oluştuğunu iddia etmişlerdir. Örneğin Eckerman (1968), söz konusu teorisinin pek açık bir şekilde sözünü etmediği ama bireyin davranışlarını değiştirmede önemli bir engel olarak kendini gösteren "tutarlılık" gereksiniminin son bir basamak olarak hiyerarşiye eklenmesini önerirken, çok daha detaylı bir okumadan yola çıktığı anlaşılan Koltko-Rivera (2006) ise Maslow'un kendi teorisi üzerinde 1969 yılında önemli bir değişiklik yaptığını ve "kendini gerçekleştirme" (self-actualization) basamağının üzerine bir de "kendini aşma" (self-transcendence) basamağı eklediğini savunur. Buna göre, kendini gerçekleştirmenin bir basamak üzerinde, çoğunlukla başkalarına yardımcı olmak şeklinde kendini gösteren, kişisel çıkarların düşünülmediği bir kendini/kendi gereksinimlerini aşma hali bulunmaktadır. Koltko-Rivera (2006) Maslow'un kendi teorisine yaptığı böyle bir eklemeyi neden açıkça ortaya koymadığı sorusunu ise, ölümünden kısa bir süre önce geliştirdiği düşüncelerini yoğun çalışma temposunun da etkisiyle yazıya dökülecek yeterli zamanı bulamaması ve söz konusu eklemenin o günün bilim çevrelerince kabul görmesinin pek de mümkün görünmemesiyle açıklar. Greene ve Burke (2007) de yine Maslow'un ölümünden bir yıl sonra yayımlanan "İnsan Doğasının Ulaştığı Daha İleri Noktalar" (Maslow, 1971) adlı yazısından yola çıkarak yukarıda sözü edilen böylesi bir son düzeyin var olduğu düşüncesine katılır ve bu boyutu da "özverili gerçekleştirme" (selfless-actualization) (s.119) olarak adlandırır.

Teoriyi daha doğru anlamak için ona yöneltilen eleştirilerden de yararlanılabilir. Neher (1991)'in teoriye yönelttiği çok sayıda eleştiri arasından bazıları oldukça dikkat çekicidir. Örneğin, teorisinin temellerinden bir olan, giderilen gereksinimlerin yok olacağı düşüncesi tartışmalıdır; tam tersine kimi zaman daha da şiddetlenebilirler. Ayrıca, kendini gerçekleştirme için hiyerarşik olarak sıralanmış daha önceki gereksinimlerin karşılanması şart olmayabileceği gibi, önceki bütün gereksinimlerin karşılanması olumsuz sonuçlara bile neden olabilir. Buna karşılık, gelişim sürecinde kimi gereksinimlerin karşılanmaması yaratıcılığı ya da dayanıklılığı arttırmak gibi sağlıklı bir gelişim için gerekli koşulları da beraberinde getirebilir. Yine de Neher (1991), Maslow'un tanımladığı kendini gerçekleştirme kavramını "insana has ve ulaşmaya değer" (s.110) bulmakta ve onu motivasyon kavramının alternatif değerlendirmelerine ve psikolojik açıdan sağlıklı insanları anlamaya yönelik çabaları teşvik etmesi bakımından takdire değer bulmaktadır. Nitekim bu teori, ileri sürülmesinden onlarca yıl sonra bile bazı alanlarda yeni uygulamalar geliştirilmesinde, örneğin ölmekte olan hastalara yönelik yatıştırıcı/hafifletici uygulamalar için (Zalenski ve Raspa, 2006) referans çerçevesi olarak kullanılabilir. Benzer şekilde kendini gerçekleştirme kavramı ülkemizde de araştırmalara konu edilerek envanteri geliştirilmiş (Çetinkanat, 2005), kavramın demokratik tutum düzeyi

(Sardoğan, Özkamalı ve Dicle, 2006) ve benlik tasarımı (Sungur ve Yüksek, 2009) ile ilişkisi ortaya konmuştur. Konuya eğitim yönetimi açısından bakıldığında ise, pek çok araştırmaya konu olan kendini gerçekleştirmenin öğretmenler tarafından, özellikle de mesleki sorumluluklarının yanında ağır ailevi sorumluluklar da yüklendiğini hissedenden kadın öğretmenler tarafından nasıl deneyimlendiklerine ışık tutan herhangi bir araştırma olmadığı görülmektedir. Bu konu araştırılmaya değer görünmektedir, çünkü kimi araştırmaların sonuçları arasında, kadınların ailevi sorumluluklarının ve sahip oldukları olanakların, iş yaşamlarında potansiyellerini ortaya koyabilmeleri üzerinde etkili olabileceği olasılığını akla getiren bulgular göze çarpmaktadır. Örnek vermek gerekirse, farklı araştırmaların sonuçlarına göre, mesleki ve ailevi sorumlulukların çatışması kadınların kariyerlerinde yükselmelerinin önündeki engellerden biridir (Morphitou ve Theophylatou, 2012) ve çocuk sahibi öğretmenlerde iş ve aile çatışması çocuk sahibi olmayan öğretmenlerden daha yüksek düzeydedir (Bragger, Rodriguez-Srednicki, Kutcher, Indovino ve Rosner, 2005). Kadın çalışanlarda, erkeklere oranla daha fazla iş yükü, iş stresi ve çatışması görülmekte ve bu durum evdeki çocuk sayısına paralel olarak artmaktadır (Lundberg, Mårdberg ve Frankenhaeuser, 1994). Sonuç olarak, özellikle kadın çalışanlar için iş ve aile sorumluluklarını uzlaştırabilmek en önemli gereksinimlerden biridir (Başlevent ve Kirmanlıoğlu, 2013). Bu gereksinim kadın çalışanların yaşam tercihleri üzerinde öylesine etkilidir ki Coleman'ın (2001) da ortaya koyduğu gibi, erkek okul müdürleri için evli ve çocuklu olmak doğal bir durumken, kadın okul müdürlerinde evli ve çocuklu olma oranı erkek mevkidaşlarına göre net bir şekilde düşüktür. Ayrıca, ailevi sorumluluklar kadınların çalışmaya ayırabilecekleri süreyi ve enerjiyi de azaltmaktadır (Mayrhofer, Meyer, Schiffinger ve Schmidt, 2008). Tüm bu olumsuzluklara karşın aile ile zaman geçirmek deneyimli öğretmenler tarafından öğretmenlik stresi ile başa çıkmanın bir yolu olarak da görülebilmektedir (Anthony, 2014). Bütün bu araştırma sonuçları evli ve çocuklu olmanın bir kadın öğretmen için önemli sonuçları beraberinde getireceğine işaret etmektedir. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, kadın öğretmenlerin ailevi sorumlulukların kendilerini gerçekleştirmeleri üzerindeki etkisini anlamak; böylelikle kadın öğretmenlerin -varsa- cinsiyete özgü mesleki performans engellerini ortaya koyarak etkili çözümler üretilmesi sürecine katkı sağlamaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma üç farklı okulda görev yapmakta olan toplam 12 kadın öğretmenin katılımı ile gerçekleştirilen bir çoklu durum çalışması şeklinde desenlenmiştir. Durum çalışması, araştırmacının bir ya da birden fazla sınırlandırılmış sistemi (durumu) zamana yayılmış olarak, (gözlemler,

görüşmeler, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar gibi) çoklu veri kaynaklarından yararlanarak topladığı detaylı, derinlemesine verilerle araştırdığı ve duruma ilişkin betimleme ve temalarla raporlaştırdığı bir nitel araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2007, s.73).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın gerekçesini ortaya koyan satırlarda değinilen diğer araştırmaların bulguları, çocuk sahibi olmanın ve yaşın öğretmenlerin kendini gerçekleştirmeleri üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle araştırmanın katılımcıları ikinci araştırmacı tarafından, çocuk sahibi kadın öğretmenler arasından, “35 yaşının altında ve küçük çocuklu” ve “40 yaşının üzerinde ve çocuklarını büyütmüş” olmak üzere iki ayrı kategori gözetilerek seçilmiştir. Burada 35 yaşın bir sınır olarak alınmasının nedeni, psikoloji alanında söz konusu noktanın genç yetişkinlik dönemi ile orta yaş dönemi arasında bir sınır olarak kabul edilmesi (Durmuş, 2010) ve ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramını çerçeve olarak alan iki farklı araştırmanın (Ivtzan, Gardner, Bernard, Sekhon ve Hart, 2013; Reiss ve Havercamp, 2005;) 36 yaşın üzerindeki bireylerin üst düzey ihtiyaçlarla motive olma eğiliminde olduklarını göstermesidir. Buna ek olarak okul türü ve branşın etkisini görebilmek için katılımcılar bu fark alanlarında çeşitlendirilmiştir. Katılımcıların kategorilere dağılımı Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1
Katılımcıların Okul Türü, Branş, Yaş ve Çocuk Sayısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

	Katılımcı	1.	2.	3.	4.	5.	6.
35 Altı ve Küçük Çocuklu	Okul	Ortaokul	Ortaokul	Ortaokul	Ortaokul	Ortaokul	Ortaokul
	Branş	Matematik	Matematik	Sosyal Bilg.	Din Kültürü	İngilizce	İngilizce
	Yaş	34	30	34	33	31	31
	Çocuk	2	1	1	2	1	1
	Katılımcı	7.	8.	9.	10.	11.	12.
40 Üstü ve Çocuklarını Büyütmüş	Okul	Ortaokul	Ortaokul	İlkokul	İlkokul	İlkokul	İlkokul
	Branş	İngilizce	Türkçe	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf
	Yaş	43	48	50	41	49	43
	Çocuk	3	3	2	2	2	2

Küçük çocuklu olarak nitelendirilen katılımcıların çocukları en fazla ilkokulda öğrenim görecektir. Yaşta, çocuklarını büyütmüş olarak nitelendirilen katılımcıların çocukları ise en az lise çağlarındadır. Katılımcıların tamamı mezun olduktan kısa bir süre sonra evlenerek çocuk sahibi olmuşlardır. Kariyerleri boyunca Konya İl merkezi dışındaki yerleşim yerlerinde de öğretmenlik yapmış olan katılımcılar, görüşme verilerinin toplandığı 2014 yılı Haziran ayında Konya il merkezinde yer alan bir ilkokul ve iki ortaokulda görev yapmaktadırlar.

Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

İkinci araştırmacı, aday katılımcılarla Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğünden araştırma izni alındıktan sonra iletişime geçmiş ve araştırmaya katılmayı kabul eden ilk on iki katılımcıyla görüşme ve gözlemlerine başlamıştır. Görüşmeler öncesinde katılımcılara Creswell (2007, s.124) tarafından bir örneği verilen ve araştırmanın içeriği ile katılımcının çekilme/gizlilik haklarını açıklayan imzalı taahhüt formu verilmiştir. Görüşme verilerinin toplanmasında araştırma öncesinde gerçekleştirilen alanyazın okuması sonucunda oluşturulan yedi soruluk yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Söz konusu forma açılış konuşması ve gerekli olacağı öngörülen sondalar da eklenmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler dijital ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmeler 2014 yılı Haziran ayı içerisinde tamamlanmış ve ortalama 40 dakika kadar sürmüştür. Araştırma verilerini toplamakla görevli ikinci araştırmacı, on iki katılımcıdan onu ile daha önce aynı okulda görev yapmıştır, bunun sonucunda da söz konusu katılımcılara ilişkin bazen ev ortamına kadar giren gözlemlere sahiptir. İkinci araştırmacı katılımcılara yönelik okul ve ev ortamlarındaki gözlemlerini yine Creswell (2007, s.137) tarafından bir örneği verilen gözlem formu çerçevesinde yazıya dökerek birinci araştırmacı ile paylaşmıştır. Söz konusu gözlem formu iki bölümden oluşmuştur: “Betimsel Notlar” başlıklı bölümü araştırmacının gördüklerini yorum katmadan yazmasına ayrılırken, “Değerlendirme Notları” başlıklı bölümü ise gördüklerinden yola çıkarak edindiği izlenimlerini yazmasına ayrılmıştır. Böylece birinci araştırmacının da ikinci araştırmacının katılımcılara yönelik gözlemlerini anlayabilmesi için çaba sarf edilmiştir. Görüşme sırasında katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

1. İş yaşamınızda potansiyelinizi ortaya koyabildiğiniz düşünüyor musunuz?
2. Bu durum size nasıl hissettiriyor?
3. Potansiyelinizi ortaya koyabilmenizin önündeki engeller nelerdir?
4. Geçmişte potansiyelinizi ortaya koyamadığınız dönemler oldu mu?
5. O günlerde bu durum size nasıl hissettiriyordu?
6. O günlerde potansiyelinizi ortaya koyabilmenizin önündeki engeller nelerdi?
7. Bir öğretmen olarak potansiyelinizi ortaya koyabilmeniz için ne gibi olanaklara/düzenlemelere ihtiyaç duyuyorsunuz?

Görüşme soruları içerisinde, katılımcıları potansiyellerini gerçekleştirme durumları üzerine konuşturacak sorulara yer verilmiş, fakat ailevi sorumluluklar bu sorular içerisinde öne çıkarılmamıştır. Bunun sebebi katılımcıyı yönlendirmeksizin kendini gerçekleştirmeleri üzerinde ailevi sorumlulukların etkisini, görebilme düşüncesidir. Ayrıca kendini gerçekleştirme önündeki engellere ilişkin daha detaylı bir görüş yakalayabilmek için katılımcılara çözüm önerilerine ilişkin görüşleri de sorulmuştur.

Verilerin Analizi

İkinci araştırmacının verileri toplamasının ardından transkripsiyon sürecine geçilmiş, görüşme verileri birinci araştırmacı tarafından sesi yazıya dönüştüren bir yazılım (Dikte 2.70) kullanılarak kelimesi kelimesine yazıya geçirilmiştir. Bu işlemin ardından birinci araştırmacı içerik analizini gerçekleştirmiştir. Bu aşamada, veriler kodlanmış, kodlanmış veriler üzerinden temalar oluşturulmuş ve bu temalar hangi katılımcı grubu tarafından dile getirildiğine göre kategorilere ayrılarak, doğrudan alıntılarla anlaşılır hale getirilmiştir. Ayrıca her doğrudan alıntı sonunda da katılımcının branş ya da sınıf öğretmeni olma durumu (BÖ/SÖ) ve yaşı belirtilmiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine yönelik uygulamalar ise şöyledir:

1) Dış geçerlik için katılımcılar, derinlik-genişlik dengesini mümkün olduğunca bozmayacak şekilde, yaş, okul ve branş alanlarında çeşitlendirilmiş, (b) her iki katılımcı kategorisi açık bir şekilde (çocuk yaş aralığı, katılımcıların yaş aralığı ve branş) bakımından betimlenmiş ve (c) sınırlılıklar başlığı altında katılımcı grubunun oluşturulmasındaki eksiklikler konusunda okuyucu bilgilendirilmiştir.

2) İç geçerlik için (a) analiz sonucunda ortaya çıkan taslak metin “Bu metinde doğru bulmadığınız bir ifade var mıdır?” sorusu ile katılımcıların elektronik posta adresine gönderilmiş ve böylelikle katılımcılara düzeltme talep etme olanağı sunulmuş ve (b) görüşmenin yanı sıra gözlem verilerine de yer verilerek veri kaynakları çeşitlendirilmiştir.

3) Dış güvenilirlik için, (a) araştırma soruları ve veri toplama/analiz süreçleri detaylı olarak betimlenmiş, (b) ikinci araştırmacının katılımcılarla tanışıklık düzeyi açıklanarak okuyucular bilgilendirilmiş ve (c) analize yön veren teorik çerçeve detaylı olarak tanımlanmıştır.

İç güvenilirlik için ise gözlem verilerini doğrudan kendisi toplamış ve katılımcılardan on tanesi ile iş arkadaşlığı ilişkisi olan ikinci araştırmacının birinci araştırmacı tarafından gerçekleştirilen analizin sonuçlarını kontrol etmesi sağlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle katılımcıların kendini gerçekleştirme düzeyi ve bu bağlamda içinde buldukları koşullar karşısında duygusal tepkileri üzerinde durulacak, ardından ailevi sorumlulukların kadın öğretmenlerin kendilerini gerçekleştirmeleri üzerindeki etkileri üzerine odaklanılacaktır. Bu kapsamda, kendini gerçekleştirme önündeki engeller, engelleri aşmayı zorlaştıran ve kolaylaştıran dış koşullar, engelleri aşmayı kolaylaştıran kişisel özellikler ve son olarak da çocuk sahibi olmanın kendini gerçekleştirme sürecinde sağladığı avantaja ilişkin bulgular ortaya konacaktır.

Katılımcıların Kendini Gerçekleştirme Düzeyi

Katılımcılara yöneltilen görüşme soruları içerisinde “kendini gerçekleştirme” ifadesi kullanılmamıştır. Bunun sebebi ilgili alanyazına vakıf olmayan katılımcıların bu ifadeyi hatalı anlamlandırma olasılığıdır. Bu nedenle araştırmacılar tarafından ilk iki sorunun cevaplarının ve gözlem verilerinin bir arada, detaylı bir şekilde incelenmesi ile katılımcının kendini gerçekleştirme doyumunu alıp almadığı değerlendirilmiştir. Nitekim ilk soruya (İş yaşamınızda potansiyelinizi ortaya koyabildiğinizi düşünüyor musunuz?) “hayır” ya da “pek az” gibi cevaplar veren katılımcılardan bazılarının, ilgili alanyazında kendini gerçekleştirme doyumunu alan bireyin iş ve iş dışı davranışlarını sergiledikleri, kişiliklerinin mesleklerine ne denli uygun olduğunu, mesleklerinden aldıkları doyum ve sınıf ortamındaki yaratıcılıklarını tıpkı Maslow’un (1974b) tanımladığı şekilde dile getirdikleri, sonuç olarak gözlem verileriyle de doğrulanan böylesi belirtilerden yola çıkarak bir dereceye kadar “kendini gerçekleştirmiş insan” olarak kabul edilebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Burada “bir dereceye kadar” ifadesi amaçlı olarak kullanılmıştır, çünkü kendini gerçekleştirmiş insan kavramı Maslow (1974a,1974b) tarafından bir dizi apriori kriter bağlamında tanımlanmıştır. Bu noktada araştırmacılar ancak kendini gerçekleştirmiş birey özelliklerinden çoğunu taşıyan/taşımayan şeklinde bir değerlendirme yapabilirler.

Meslek yaşamında başarının, potansiyelini ortaya koyabilmenin ve bundan kaynağını alan kendini gerçekleştirme doyumunun farklı düzeyleri vardır. Bu araştırmanın her katılımcısının kendini başarılı olarak gördüğünü ya da potansiyelini ortaya koyabilmekten kaynağını alan bir kendini gerçekleştirme doyumunu alabildiğini söylemek mümkün değildir. Küçük çocuklarının bakımına eşinin yardımcı olmamasının da etkisiyle bunalmış bir katılımcı, öğretmenlik mesleğini yapısına uygun bulmamasının da etkisiyle mesleğinde başarı gösteremediğini ifade etmiştir. Aşağıdaki alıntıda da görülebileceği üzere, bir katılımcının -görece- yüksek mesleki performans göstermesinin kendini gerçekleştirmenin dışında başka sebepleri de olabilir, örneğin aldığı ücreti hak etmeye çalışmak gibi bir nedenle:

Ben bu maaşı alıyorsam hak edeyim gözüyle bakıyorum. Boş geçirmemeye, konularımı yetiştireyim edeyim, öğrenciler anlasın tamam. Ama ders dışında da öğrenciyle iletişim kursan, bağı daha çok kuvvetlendirirsin ama kuramıyorsun ... ben kuramıyorum. Bu öğrencide samimiyet de göremiyorum ben (BÖ, 34).

Görüşme ve gözlem verilerinin içerik analizi sonucunda ortaya çıkan temalara bakıldığında, iyi bir öğretmenden herkesçe beklenecek “çalışkanlık”, “öğrencilere dersini sevdirmeye”, “öğrencileri okul dışında da tanımaya çalışma” gibi temaların yanı sıra, yüzeysel bir değerlendirmede akla gelmeyecek “velileri de sorumluluk almaya motive edebilme” ve “görev sınırlarını genişletme” gibi temalar da göze çarpmaktadır. Katılımcıların kendini gerçekleştirme doyumunu

almalarını sağlayan başarılarına işaret eden temalardan ikisine daha yakından bakacak olursak, “çalışkanlık” temasını şu alıntı ile örneklendirebiliriz:

“Burada evde de mesela saatlerce çalıştığım oluyor. Slaytları hazırlıyorum, şunları hazırlıyorum bunları hazırlıyorum. Bir bakıyorum saat ikiye üçe gelmiş.” (SÖ, 41).

Buna karşılık “görev sınırlarını genişletme” temasını ise aşağıdaki alıntı somutlaştırmaktadır:

Çocuk psikolojisi konusunda mesela. ... Ben bu konuyu araştırırım ve velilere bu konuda bilgi veririm, konuşurum; çocuklara nasıl davranacağız. ... Öncelikle bu konuyla ilgili kendimi yetiştiriyorum ... Bir öğretmenin de aslında gerçek görevi yetenekleri fark edip, yetenekleri ortaya çıkarmak. Herkese matematik öğretebilirsin, hayat bilgisi öğretebilirsin ama yetenekler içte kalmamalı. Güzel resim yapan çocuğu fark edebilmelisin, beden eğitiminde başarılı olan çocuğu fark edebilmelisin, mesela iletişim kurmayı becerebilen çocuğu fark etmelisin. Bizim işimiz bu. İletişim yoluyla o çocukların yeteneklerini keşfedebilmek (SÖ, 43).

Söz konusu davranışlar sadece çocuk bakımı dönemini geride bırakmış katılımcılar tarafından değil, araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde çocuk bakımı sorunu olan katılımcılar tarafından da -sıklıkla çocuğu doğmadan önceki dönemden bahsederken- dile getirilmektedir.

Katılımcıların İçinde Buldukları Koşullar Karşısında Duygusal Tepkileri

Yukarıda örneklendirilen davranışları sergileyen katılımcılar kişiliklerine uygun mesleği seçtiklerini dile getirmekte ve mesleklerini ne kadar sevdiğini ya da aldıkları doyumunu coşkulu bir dille ifade etmektedirler:

O müdür beni görüp teşekkür yazıp bana vermesi o kadar gururlandırdı ki! İlk defa o müdürümden gördüm ben bunu. ... Çok mutlu oldum. Ondan sonra tabi çok teşekkür takdir aldık da ... (BÖ, 34).

Geri dönütleri görüyorum çünkü. Bunun için de yaptığım işten daha çok zevk alıyorum. Daha mutlu oluyorum. Mesela okula gelirken ayaklarım hiç geri geri gitmiyor. Hep mutlu bir şekilde geliyorum ve o mutluluk da yansıyor çocuklara. Kendime olan saygımın da arttığını, onu da hissediyorsun zamanla (SÖ, 43).

Diğer taraftan kimi katılımcılar da öğretmenliği isteyerek seçmelerine rağmen, 40 yaş üstü grupta çevresel, 35 yaş altı grupta ise ailevi engeller nedeniyle mesleklerine ilişkin içsel standartlarına ulaşamamakta ve bundan kaynağını alan bir doyumсуuzluk hissini de açıkça dile getirmektedirler:

Beni üzüyor ... yani çocuklar ısrarla öğrenmeyeceğiz diye uğraştılar. Yemin ederim. Onlardaki bu isteksizlik de bizim şevkimizi kırıyor işte. Yani tamamen şevkimizi kırıyor ve bizi çok üzüyor. Eve yorgun gidiyoruz bu yüzden ... Bir merhaba diyecek, bunu bile öğretiyoruz. Ben çok üzüliyorum, gerçekten. Sadece başıyla selamlayıp şöyle bir merhaba diyecek (BÖ, 48).

Ben bu mesleği aslında gerçekten çok isteyerek seçtim ama gerçekleştiremeyince kendi istediğin gibi, mutsuz oluyorsun, çok da mutlu olmuyorsun ... aa ben başardım ettim diyemiyorsun yani (BÖ, 34).

Katılımcıların Ailevi Sorumluluklarından Kaynaklanan Engeller

Gözlem verilerini de dâhil edecek şekilde araştırma verilerinin analiz edildiğinde görülmektedir ki katılımcılar çocuklarının öz bakım becerisi kazanmalarından önceki dönemde aşırı yorgunluk ve kendine zaman ayıramama sonucunda geçici bir süre zorlanma yaşamaktadır. Söz konusu zorlanma döneminde katılımcının kişisel gelişimine zaman ayıramaması, yıllar geçtikten sonra bile söz konusu öğretmen tarafından önemli bir kayıp olarak algılanabilmektedir. Bu kategori içerisinde ortaya çıkan temalar ve bunları örnekleyen alıntılar şöyledir:

Çocuk Bakımı-İş Yaşamı Çatışması

35 yaş altı küçük çocuklu katılımcılar birbirine çok benzer ifadelerle yaşadıkları güçlükleri dile getirmektedirler. Bu kategorideki katılımcıların tamamına yakını “yarım” kelimesini konuşmalarının akışı içerisinde kullanmışlardır:

Yarım yamalak bir öğretmenlik, yarım yamalak bir annelik belki. Yarım yamalak bir ev hanımlığı. Yarım yarım yani. Hiçbiri tam değil. ... Okulda yorulup gittiğim için çocuklarımın olması gerektiği gibi davranamıyorum, gereksiz yere parlıyorum. Evden yorgun geldiğim için burada bir şey yapasım gelmiyor; sadece vermem gerekeni veriyorum (BÖ, 33).

Eş ve Akrabaların Aşırı Beklentileri

Katılımcıların ailevi sorumlulukları, içinde yaşanılan kültür nedeniyle eşlerinin anne ve babasına karşı yerine getirmeleri gerektiği varsayılan kimi yükümlülükleri de kapsamaktadır ve çocuğun da küçük olduğu bu dönemde söz konusu yükümlülükler durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Burada böyle kayınpederler, babalar, şeyler. Çayının şekerini bile uzanıp kendi almıyorlar. O kadar garibime gidiyor ki ... Burada hizmet bekleyen çok insan var, o yorucu. Bir de çocuklar var zaten. Artık çok bıktım. Yeter diye bağırarak istediğim çok an oluyor ama bağramıyoruz, kalıyoruz öyle (BÖ, 33).

Çocuklar Nedeniyle Kendine Zaman Ayıramamak

40 yaş üstü ve çocuklarını büyütmiş katılımcılar, küçük çocuklu katılımcıların aksine ailevi sorumluluklara ilişkin hiçbir zorlanma belirtisi göstermemektedir. Özellikle sınıf öğretmeni olan katılımcıların, ailevi sorumluluklar yerine mesleki yaratıcılıkları önündeki içsel ve dışsal engellerden bahsetme eğiliminde oldukları görülmüştür. Ne var ki “Çocuklar nedeniyle kendine zaman ayıramamak” teması ilginç bir fenomene ışık tutmaktadır. Şöyle ki küçük çocuklu genç katılımcılar günlük koşuşturmacaları içerisinde uyku ihtiyacını karşılamak için bile kendilerine zaman ayıramamaktan yakınırken, çocuklarını büyütmiş ve gün içerisinde kendisine zaman ayırabilen kimi

katılımcılar ise geçmiş yıllarda çocuk bakımı nedeniyle kendilerine zaman ayıramamış olmanın (ve böylelikle kendilerini daha fazla geliştirememenin sonucunda, günümüzde potansiyellerini gerçekleştirme olanaklarının kısıtlı olmasının) üzüntüsünü yaşayabilmektedirler. Her iki katılımcı kategorisinden bu durumu örnekleyen alıntılar şöyledir:

Eve iş götürüyorum tabi ki ama dokuz buçuktan sonra hepsi yattıktan sonra hallediyorum. ... Bir hafta kendimi dinlemek istiyorum, yalnız kalıp kendime bakmak istiyorum ama ... Yüzüme bakmak istiyorum. Bazen çocuğu uyutmaya çalışırken uyuya kalıyorsun, makyajla uyuyorsun, kötü oluyor bu sefer de (BÖ, 34).

... o yüzden de bazı hayallerinin duvar örüyorsun önüne; şunlar bitince yapacağım diyorsun ama ertelediğin her şey senin zararına oluyor. Zaman kaybettikçe de zaten gerçekleştiremiyorsun bazı şeyleri. ... Önce ailem dediğim için kendime kıızıyorum. ... Çok yönlü olmayı isterdim meslek hayatımda (SÖ, 49).

Engelleri Aşmayı Zorlaştıran Dış Koşullar

Katılımcıların ailevi sorumlulukları iş yaşamlarında potansiyellerini ortaya koyabilmelerinin önüne çeşitli engeller koyarken, bazı olumsuz koşullar da bu engelleri aşmalarını zorlaştırmaktadır. Çocuk bakım olanaklarının yetersizliği ve yasal düzenlemelerin annelik sorumluluklarını göz ardı etmesi, 35 yaş altındaki katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Çocuk Bakımı Olanaklarının Yetersizliği

Henüz anaokuluna başlayamayacak yaşta çocuklara evde bakılması, 35 yaş altı katılımcıların sıkça değindikleri bir sorundur. Aşağıdaki alıntıda da görülebileceği gibi yakınlarda yardım edebilecek yakın akrabaların da olmaması katılımcılar açısından önemli bir sorun olabilmektedir:

Bakıcımdan ekstra vakit talep edemedim. Akraba bir bakıcı, ondan dolayı şu kadar para vereyim şu kadar daha bak gibi bir şey talep edemedim. Zaten ricayla, çalışmayı düşünmeyip benim çocuklarımı sevdiği için gelen biri. Memleketim de burası olmayınca, ha deyince bırakabileceğim bir annem, ablam, birileri yok. Kayınvalidem burada ama onların da kendilerine göre bir hayatları meşgaleleri var (BÖ, 33).

Yasal Düzenlemelerin Annelik Sorumluluklarını Göz Ardı Etmesi

Yasal düzenlemelerin kadın öğretmenlerin ağır ailevi sorumluluklarını göz ardı etmesi de 35 yaş altı küçük çocuklu katılımcıların değindikleri bir zorlaştırıcı koşuldur. Aşağıdaki alıntılarda da görülebileceği gibi katılımcılar evde kalıp çocuk büyütme değil, iş yaşamına geri dönmek istemektedirler. Ne var ki işe geri dönme sürecini kolaylaştıracak yasal düzenlemelerden mahrum kaldıklarını da açıkça ifade etmektedirler:

Çalışmak iyi geliyor ama çalışma sürelerinin ona göre ayarlanması lazım belki. Bu doğum sonrası izin çok yeterli değil ülkemiz şartlarında. En azından çocuklarımı nasıl baktıracam diye kaygılarının olmaması lazım.

*Yakında bir kreş olabilir, kurum içerisinde bir kreş olabilir, en azından görebileceği bir yerde. Anneler daha iyi işe odaklanıp daha verimli olabilirler (BÖ, 30).
Okulların saatleri ne bileyim bayanların yaşam koşullarına biraz daha uygun olsa. Mesela dokuz-üç, yani daha ortada saatlerde. Sabah çok erken başlıyor, mesela kışın. Ben sabah evden çıktığım saatte çocuklar uyuyor oluyor. Onları o saatte kaldırmak gerçekten çok zor (BÖ, 33).*

Engelleri Aşmayı Kolaylaştıran Dış Koşullar

Katılımcıların potansiyellerini ortaya koyabilmeleri önünde büyük bir engel oluşturan yorucu ailevi sorumluluklar karşısında sahip oldukları kimi olanaklar, onların kendilerine daha fazla zaman ayırabilmelerini ve okula daha dinlenmiş olarak giderek potansiyellerini ortaya koyabilmelerini mümkün kılmaktadır. Bu kategori içerisinde ortaya çıkan temalar ve bunları örnekleyen alıntılar şöyledir:

Okulun Rahatlatıcı Etkisi

“Okulun rahatlatıcı etkisi” teması, iş yaşamının çocuk bakımından bunalmış durumdaki katılımcıların rahatlayabilmesi için önemli bir olanak olarak kendini göstermektedir:

Rahatlama biraz; kaçış yeri. ... Okula giderken bile kendime bakmam, makyaj yapmam, ne bileyim, giyinmem kuşanmam beni rahatlatıyor. Arkadaşlarımla sohbet etmem beni rahatlatıyor. ... Kendim için vakit ayırdığımı hissediyorum okula geldiğim zaman. Evde kızım mesela şeydir, bakıcısına eziyet etmez ama ben geldiğim vakit kapıdan girer girmez iki saat eziyet eder mesela, mızızlanır, sürekli ilgi ister (BÖ, 31).

Yakın Akrabalarının Aynı Şehirde İkamet Etmesi

Kendisinin ya da eşinin anne-babasının aynı şehirde ikamet etmesi, küçük çocuklu katılımcılara önemli bir avantaj sağlamaktadır:

[Kayınvalidesi ile aynı apartmanda oturması sayesinde çocuk bakımında rahat etmesine ilişkin]... O kadar da olsun, aynı apartmanda oturuyoruz, o kadar da lüksümüz olsun ... Tabi biz Konyalı olunca annem de var. En ufak bir şeyde gelip yardımcı olabilirler. O avantajım oldu (BÖ, 31).

Profesyonel Çocuk Bakım Olanaklarına Sahip Olmak

Bulgular içerisinde her iki katılımcı kategorisinden ifadeler, bakıcı ve kreş gibi ücretli çocuk bakım hizmetlerine ulaşabilmenin katılımcılara büyük bir kolaylık sağladığını açıkça göstermektedir:

*Mesela çocuk bakımında olsun, ev işlerinde olsun kendinize zaman ayırın. Yardımcınız olsun ki okula daha güçlü gelin. Kafanız da dingin olsun, vücudunuz da. ... Çok şükür onlarda hiç sıkıntı çekmedim. Hâlâ kızım bakıcısına anneanne der. Hâlâ görüşürüz. ... Eşim çok yardımcı olur o konuda sağ olsun. Hiçbir sıkıntı çekmedim (BÖ, 48).
Ben birde evde oluyorum. [Çocuğunun adı] dört buçukta geliyor. Benim o arada çok vaktim oluyor. İster gezmeye giderim, ister havuza giderim; dinlerim, yatar uyurum, temizlik yaparım, yemek yaparım. O arada çok vaktim olduğu için ben dinleniyorum. Ama [Çocuğunun adı] de sabahçı olsaydı, ikimiz aynı anda gelseydik, ben çok yorulurdum o zaman. Daha çok sinirlenirdim belki (BÖ, 31).*

Eşin Destek Olması

Yaşça küçük ya da engelli çocuk sahibi olmanın zorlukları karşısında eşin yardımcı olması, katılımcıların zorlukların üstesinden gelmesini kolaylaştırmaktadır:

*... her şey ortak dedim. Kocam da çok güzel bakıyor. Zaten bana yıksa sürekli, ben çok mutsuz olurum. O yüzden beni çok mutlu ediyor (BÖ, 34).
Burada eş de devreye giriyor. ... Eşim bana büyük destek oldu. Eğer böyle destek olmasaydı ikimiz de ayakta kalamazdık. Mutlaka parçalanırdı aile. Çünkü engelli çocuğa bakmak çok zordur. Benim ayakta kalmamda eşimin rolü var. Bir de birlikte karar alırdık her şeyde, bizim ev de demokratiktir. ... Eşler birbirini çok sevmeli (SÖ, 50).*

Engelleri Aşmayı Kolaylaştıran Kişisel Özellikler

Bu kategori kendi içerisinde, “Kişiliği mesleğine uygun olmak” ve “Dayanıklılık” şeklinde iki alt kategoriye ayrılmaktadır:

Kişiliği Mesleğine Uygun Olmak

Mesleğini, isteyerek seçmiş, iş doyumunu yüksek görünen katılımcıların ailevi sorumlulukların beraberinde getirdiği engeller karşısında daha dayanıklı olabildikleri anlaşılmaktadır. İki farklı katılımcı kategorisinden iki alıntı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

*Ben mesleğimi seviyorum. Yani çok seviyorum. Bir daha dünyaya gelsem yine İngilizce öğretmeni olurum ... Çocukken zaten hep öğretmencilik oynardım ben. Mahallenin bütün çocuklarını toplarmışım, annem öyle anlatır, boya kalemlerini almışım, duvarlara yazarmışım (BÖ, 31).
... çünkü onlara bir şeyler vermek bana o kadar huzur veriyor ki gerçekten ben bu iş için yaratılmışım, Allah beni bu iş için yaratmış diye düşünüyorum (SÖ, 50).*

Dayanıklılık

Kimi katılımcıların anneliği de kapsayan ailevi sorumluluklar karşısında kendi kişisel dayanıklılıklarını vurgulamaları, dayanıklılığın söz konusu engelleri aşmadaki önemine işaret etmektedir:

*[Birinci sınıf öğretmeni olan eşi askere gitmiş] Ben köyde tek başıma kaldım. Ben hamileyken. Yanımıza bir vekil kız verdiler. Ben o sene hem birinci sınıfları hem dört ve beşleri okuttum. ... Yanıma verdikleri vekil öğretmene birinci sınıf da vermek yasak, beşinci sınıf da vermek yasak. Ben o zaman hem okul müdürlüğü, hem birinci sınıf öğretmenliği, hem dördüncü-beşinci sınıf öğretmenliği yaptım. Hem de hamileydim. Bu benim için inanılmaz bir tecrübe oldu. ... Ben mesela sarsılan köy otobüsünde ilçeye kaç kere gittim hamileyken. Kolay mıydı, tabi ki çok zordu (SÖ, 43).
Bak çalışma döneminde hiç kimseyi takmam ben. ... Her şeyi takarsan hayattan zevk alamazsın, üç günlük dünya zaten (BÖ, 34).
[Engelli çocuğu olan bir katılımcı] Ben çocuğumla ilgilenirken bir de yatalak annem vardı, beş sene de anneme baktım ben. Onlara baktıktan sonra gece ikiye kadar proje performans hazırlardım ben. ... Ev evde kaldı. Okula gelince evi tamamen siliyordum ben. Eve gittiğimde de okulu yaşamıyordum. Asla evin*

problemini okula taşımadım. Eğer taşısaydım benim şimdi hiçbir öğrencim bir yerlere varamazdı. Asla taşımayacaksın. Bu çok önemli bir karar (SÖ, 50).

Çocuk Sahibi Olmanın Kendini Gerçekleştirme Sürecinde Sağladığı Avantaj

Çocuk sahibi olmanın katılımcılarda geçici bir süre zorlanmaya yol açtığı daha önce de belirtilmişti. 40 yaş üzerindeki katılımcıların ifadeleri göstermektedir ki çocuk büyüdükten sonra bu engel ortadan kalkmakta, hatta katılımcının potansiyelini daha etkili bir şekilde ortaya koymasını sağlayacak şekilde önemli bir deneyim de teşkil etmektedir. Bu avantajı örnekleyen alıntılar şöyledir:

Yıllardır çocuklarımın sınava, SBS'ye giriyor olması ilğimizi arttırıyor haliyle. Neyin nereden çıkacağını biliyorsun artık. Çocuklara tüyolar veriyorsun. Not ederim, benim defterim vardır; nereden geliyor sorular filan. Onda benim çocuklarımın çok etkisi oldu. Hani kendi çocukların olunca ... (BÖ, 43).
Çocuklarımdan önceki öğretmenliğimle sonraki öğretmenliğim arasında ben fark görüyorum biliyor musun. ... Kitaplarda yazanlarla gündelik yaşamda farklılıklar var; onun davranışa dönüşmesinde farklılıklar var. ... Kendi çocuklarım okula başladıktan sonra anladım ki onu anlamayabilirlermiş, daha ayrıntılı anlatılabilirmiş. Ondan sonrasında daha farklı bir yol izlemeye başladım (SÖ, 43).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın verilerinden katılımcıların tamamına yakınının İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında ifadesini bulan kendini gerçekleştirme doyumunu farklı düzeylerde aldıkları anlaşılmaktadır. Özellikle kendini başarılı bir öğretmen olarak gördüğü anlaşılan kimi katılımcıların coşkulu ifadelerinde, Maslow'un (1974b) sözünü ettiği, işin ve insanın birbirlerine "kilit ve anahtar gibi" uyması, bunun sonucunda ortaya çıkan işe yönelik sevgi ve iş-özel yaşam dikotomisinin yok olması (s.47-48) gibi belirtiler net bir şekilde görülmektedir. Hatta bunun da ötesinde önceki sayfalarda sözü edilen, teoriye daha sonradan dâhil edildiği ileri sürülen "kendini aşma" düzeyinin belirtilerini de görmek mümkündür. Şöyle ki fizyolojik gereksinimler de dahil olacak şekilde (bu çalışmada söz konusu gereksinim kendini daha çok "uykusunu alabilmek" şeklinde göstermektedir) ön koşul gereksinimlerin tamamını ve ardından kendini gerçekleştirme gereksinimini de giderebildiği anlaşılan katılımcıların, öğrencilerinin iyiliği için "inisiyatif kullanma cesareti gösterme", "velileri de sorumluluk almaya motive edebilme" ve "görev sınırlarını genişletme" gibi sadece işi yapmanın verdiği keyifle açıklanamayacak davranışlar gösterdikleri de anlaşılmaktadır. Maslow (1964) çağımızda yaygın bir şekilde varlığını hissettiren değerlerden yoksunluk karşısında insanların hayran olacakları, kendilerini adayacakları, uğrunda ölecekleri davalardan mahrum olduklarını ve bu boşluğun doldurulması gerektiğini savunur. Söz konusu katılımcıların böylesi bir boşluk yaşamadıkları ve "kişisel gelişimini tamamlamış, en iyi koşullar altında çalışmakta olan çok şanslı insanlar olmaları sonucunda kendi

varlıklarının ötesine uzanan değerlerle motive olma eğilimine girdikleri” (Maslow, 1971, s.4) değerlendirmesini yapmak mümkündür.

Ailevi sorumluluklar kavramı, içerisine pek çok alt başlığı alabilecek, kapsamlı bir kavramdır. Buna karşılık katılımcılar, ailevi sorumluluklardan kaynaklanan engellere değinirken, “Eş ve akrabaların aşırı beklentileri” teması sayılmazsa, sadece annelik sorumluluklarından kaynaklanan engellerden bahsetmişlerdir. Bu durum da annelik sorumluluklarının onların yaşamlarındaki öneme işaret etmektedir. Diğer taraftan yine araştırma bulgularında da görülebileceği üzere, hem çalışma yaşamına girmek hem de çocuk sahibi olmak, kadınlara kendini gerçekleştirme sürecinde bazı avantajlar da sunmaktadır; şöyle ki, katılımcıların çoğu meslekleri sayesinde potansiyellerini ortaya koyabilmekte, çocuk sahibi olmanın da ileriki yıllarda kendilerine mesleki bakımdan derinlik katan bir deneyim olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın bu bulgusu kadınların ailevi rollerinin öğretmenlik kariyerlerinde gelişimlerine katkı sağlayabileceği (Mulawarman, 2015) ve öğretmenlik stresi ile başa çıkımlarını kolaylaştırabileceği (Anthony, 2014) yönündeki diğer araştırma sonuçlarıyla bir arada değerlendirildiğinde aile yaşamının katılımcılar için engellerin yanı sıra avantajlar da sağlayabileceğine işaret etmektedir.

Bu araştırmanın kimi katılımcıları, eşlerinden aldıkları desteğin kendileri için taşıdığı öneme de değinmişlerdir. Eşlerin verebilecekleri desteğin kolaylaştırıcı etkisi alanyazında daha önce de vurgulanmıştır (Jansen, Kant, Kristensen ve Nijhuis, 2003). Ayrıca, eşlerinin de desteğiyle, hem iş hem de aile yaşamı alanlarında gelişmenin kadınlara kendilerini ortaya koymaktan kaynağını alan bir doyum verebileceği de belirtilmiştir (Shalom-Tuchin, 2013). Bu araştırmanın bulguları da eklendiğinde, kadın öğretmenlerin eşlerinden alacakları yardımın önemi daha belirgin bir şekilde görülebilmektedir.

Araştırmanın katılımcılarından hiç biri, İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında kendini gerçekleştirme basamağından önce sıralanan diğer gereksinimlerden güvenlik, sevilme ve sayılma boyutlarında sorun yaşadıklarına işaret edebilecek herhangi bir belirti göstermemektedir. Diğer taraftan 35 yaş altı grubun çocuk bakımı nedeniyle uykusuz kalma sonucunda, en temel gereksinimleri kapsayan “fizyolojik ihtiyaçlar” boyutunda sorun yaşayabildikleri görülmektedir. Araştırma bulguları açıkça göstermektedir ki katılımcıların kendini gerçekleştirmeleri için sadece yapılarına uygun mesleği seçmeleri ve onu sevmeleri yetmemekte, o meslekte potansiyellerini ortaya koyabilmek için dinlenerek (yani bedenen uykusunu almak ve ruhen dinlendirici aktivitelere zaman ayırmak yoluyla) enerjilerini korumaları da gerekmektedir. Bu araştırmanın önceki sayfalarında kadınların aile ve iş yaşamı boyutları arasındaki çatışmaya ilişkin araştırma bulgularına değinilmişti. Greenhaus ve Beutell (1985), iş ve aile rolleri arasındaki çatışmanın nedenlerinden biri olarak zamanın rollerden ikisine birden yetmemesini de saymaktadır. Chang’ın (2002) evli kadın öğretmenlerin iş yüklerinin azaltılması önerisi bu araştırmanın

verileriyle birlikte değerlendirildiğinde anlamlı görünmektedir. Buradan yola çıkarak, mevzuatın, küçük çocuk sahibi kadın öğretmenlere kolaylık sağlamak amacıyla öğretmenin özel koşullarına uygun ve daha az ders yükü içerecek şekilde haftalık ders programları oluşturulması konusunda net hükümler içermesinin küçük çocuklu kadın öğretmenlerin potansiyellerini ortaya koyabilmeleri bakımından olumlu sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Çocuk bakım olanaklarının kalitesi, doğum yapan kadınların işe geri dönme istekleri üzerinde etkili olacak kadar önemli bir faktör olmasına karşın (Boyd, Thorpe ve Tayler, 2010) böylesi olanakların bu araştırmanın her katılımcısı için eşit derecede ulaşılabilir olmadığı görülmektedir. Katılımcıların görev yaptıkları okullarda anasınıfları mevcuttur ancak 37 aydan küçük çocuklarını anaokullarına ya da anasınıflarına kaydedilebilmesi mümkün değildir ve katılımcılar eğer yakın akrabalarından da yardım alamıyorlarsa kendi maddi olanaklarıyla çocuk bakım hizmeti almak zorundadırlar. İlgili alanyazında iş yerinde çocuk bakımı olanaklarına yer verilmesinin bu sorunun giderilmesinde faydalı olabileceği (Michailidis, Morphetou ve Theophylatou, 2012), hatta öğretmenlerin çocuk bakım hizmeti alabilmeleri için maddi açıdan desteklenmeleri gereği (Bragger vd., 2005) dile getirilmektedir. Bu araştırmanın bulguları çerçevesinde denilebilir ki çocuğunu gözü arkada kalmadan bakıcısına ya da kreşe bırakabilen katılımcılar, eğer çocuğundan birkaç saat önce eve dönebilir ve bunun sonucunda kendilerine bir süre (eksik kalan uykusunu tamamlamak ve keyif aldığı aktiviteler için) zaman ayırabilirlerse, küçük çocuk bakımından kaynaklanan kendini gerçekleştirme engelini rahatlıkla aşabilirler. Yine bu araştırmanın bir katılımcının kendini gerçekleştirebilmesinin öğrencilerine de büyük avantajlar sağlayabileceğine işaret eden bulguları göz önüne alındığında, öğretmenlere böylesi olanaklar sağlamanın eğitim sisteminin niteliğini de yükseltebileceği düşünülmektedir.

Sınırlılıklar ve Araştırma Önerileri: Daha önce de belirtildiği üzere, araştırma verilerini toplayan ikinci araştırmacının katılımcılardan on tanesi ile iş arkadaşlığı ilişkisi vardır. Bu durum elbette araştırmanın nesnelliği noktasında soru işareti doğuracaktır. Creswell (2003, 2007) de “Arka bahçe araştırması” (Backyard study) olarak bilinen ve araştırmacının kendi iş ortamında, iş arkadaşlarıyla gerçekleştirdiği araştırmaların olası risklerine karşı uyarılarda bulunur ve böylesi araştırmalarda geçerlik için önlemler alınmasını tavsiye eder. Bu doğrultuda belirtilmelidir ki verilerin analizi gerçekleştiren birinci araştırmacının katılımcıların hiçbirisiyle iş arkadaşlığı ilişkisi, hatta ikisi dışında geriye kalan katılımcılarla tanışıklığı yoktur. İkinci araştırmacı ise, birinci araştırmacının analizini detaylı gözlemleri doğrultusunda kontrol etmiştir. Gelecekte bu konuya odaklanacak araştırmaların böylesi bir sınırlılığı içermeyecek şekilde tasarlanması yerinde olacaktır.

Yapılandırılmış Öz/Structured Abstract

The Influence of Women Teachers' Familial Responsibilities on their Self-Actualization

Gökhan Özaslan¹, Aslı Özaslan²

Introduction. In order to understand what self-actualization means for Maslow, “A Theory of Human Motivation” (Maslow, 1943) could be a first step because of its lucidness. In this text, human behavior is said to be motivated by certain needs that are placed in ascending order beginning from physiological needs, then safety, love, esteem and the need for self-actualization at the top of the hierarchy. An unmet need motivates human behavior until it is met. Humans move on to the next need level by satisfying the former one and if the previous ones are satisfied reasonably, one can reach the last level of self-actualization which can be described as to actualize one's potential. According to Maslow (1943), this level requires an individual to become what he or she is capable of becoming. People show variety in terms of capacity; therefore some people need to be ideal mothers, while some others need to be athletes or inventors to actualize their potential. Maslow (1974a) describes the lucky people who reach self-actualizing creativeness as spontaneous and expressive, open to experience, naive but sophisticated at the same time. These are the qualities that render people original and prolific in life.

Purpose. When viewed from the perspective of Educational Administration, there is an apparent dearth of research focusing on the self-actualization of teachers, especially women teachers who feel themselves burdened with extra obligations such as familial responsibilities. Therefore, the aim of this study is to reveal the influence of women teachers' familial responsibilities on their self-actualization and to offer solutions for their gender-specific barriers, if any.

Method. This study was designed as a multiple case study involving 12 women teachers from one primary and two secondary schools of Konya Provincial Directorate of National Education. In order to add variety to study findings, the participants were selected according to two categories:

a) Teachers with dependent children: Six subject teachers who are aged below 35 and their children are at primary school age or younger.

¹Assist. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Konya-Turkey, ozaslangokhan@gmail.com, ²Teacher, Mehmet Beğen Secondary School, Konya-Turkey, aslioaslan80@gmail.com

b) Teachers with non-dependent children: Two subject and four primary school teachers who are aged above 40 and their children are at high school age or older.

The second researcher conducted interviews and filled observation forms in June, 2014. The content analysis was conducted by the first researcher after the completion of transcription of interview records. The second researcher, who previously worked in the same school with ten participants, controlled the results of the content analysis.

Findings and Conclusions. Findings of the study were presented under seven headings as follow:

The level of participants' self-actualization: Findings suggest that it is not possible to claim that every participant deems themselves successful and achieve satisfaction through realizing their potential in full. Self-actualization has levels and these levels reveal themselves through some indications.

Participants' emotional reactions in the face of their conditions: While some participants express their fondness for their profession enthusiastically, some other participants who encounter barriers on the way towards self-actualization, verbalize their dissatisfaction explicitly.

Barriers stemming from familial responsibilities: These barriers can be categorized into three themes: (a) Conflict between childcare responsibilities and work life responsibilities, (b) Excessive expectations of spouses and relatives, and (c) Being unable to spare time for herself. If these themes are looked into more closely, in the theme of "Conflict between childcare responsibilities and work life responsibilities" participants with dependent children expressed the difficulties they have using pretty similar expressions. All participants from this participant category, used the word "half" (meaning inadequate) in passing. Within the scope of the theme of "Excessive expectations of spouses and relatives" it can be said that because of the culture they live in, participants' familial responsibilities include the obligations they have to fulfill towards their spouses' parents and especially when the child is dependent, these obligations worsen the conditions for participants. In contrast to participants with dependent children, participants with non-dependent children did not show any indication of having difficulties in coping with familial responsibilities. Particularly primary school teachers tended to talk about internal and external barriers on their professional creativity instead of talking about their familial responsibilities. However, the theme of "Being unable to spare time for herself" sheds light on an interesting phenomenon: While participants with dependent children complained of being unable to spare time for themselves even for getting enough sleep, participants with non-dependent children regretted having limited opportunities for their self-

actualization due to the fact that they were unable to spare time for themselves in order to improve themselves when they had dependent children.

External conditions which make it difficult to overcome the barriers: These conditions can be categorized into two themes: (a) Inadequacy of childcare options, and (b) Lack of legal regulations sufficiently covering maternity responsibilities. In the theme of “Inadequacy of childcare options” it is apparent that looking after children at home when they are below the schooling age for pre-schools, is a problem frequently mentioned by participants with dependent children. And, within the scope of the theme of “Lack of legal regulations sufficiently covering maternity responsibilities” it can be said that participants with dependent children do not want to stay at home, instead they want to return to their work life. However they complain about the lack of legal regulations facilitating their process of returning to teaching profession.

External conditions which make it easier to overcome the barriers: These conditions can be categorized into four themes: (a) Relaxing effect of school, (b) Having relatives in the same city, (c) Having access to professional childcare services, and (d) Support coming from her spouse. In a few words, the theme of “Relaxing effect of school” suggests that work life can be a great opportunity of getting relaxed especially for participants with dependent children. The theme of “Having relatives in the same city” points at the advantage participants with dependent children have if they live in the same city with their parents. The theme of “Having access to professional childcare services” reveals that being able to utilize paid services such as baby-minders or day care centers is a great convenience for participants with dependent children. And lastly, the theme of “Support coming from her spouse” shows that spouses can be a great source of help especially in the face of difficulties of looking after handicapped children.

Personal characteristics which make it easier to overcome the barriers: These characteristics can be categorized into two themes: (a) Having a personality appropriate for teaching profession, and (b) Endurance. In brief, the theme of “Having a personality appropriate for teaching profession” suggests that participants who have chosen teaching profession by their own will and achieve job satisfaction are more invulnerable in the face of difficulties stemming from their familial responsibilities. And the theme of “Endurance” points at the importance of personal endurance in overcoming barriers to self-actualization.

The advantage of having a child in the process of self-actualization: It is apparent from the data of this study that almost all participants of this study achieve self-actualization at various levels. And, although having a dependent child poses a temporary obstacle on the way towards self-actualization, participants aged above 40 stated that having a child constituted a valuable experience for them after the child has grown up.

“Familial responsibilities” is a far-reaching concept which includes a number of sub-headings. On the other hand, when participants touched upon the barriers stemming from their familial responsibilities, they only mentioned the difficulties related to their maternity responsibilities. This situation reveals the importance that maternity responsibilities have in their lives. On the other hand, both participating in work life and having children offer some advantages in the process of self-actualization. Most participants actualized their potential thanks to their profession, and also they expressed that having children is an experience which enables them to gain a professional depth in the following years.

To conclude, none of the participants of the present study showed any indication that they have problems in the dimensions of safety, belonging and esteem that come before the dimension of self-actualization. However, because of being unable to get enough sleep out of their childcare responsibilities, the group with dependent children had problems in the physiological needs dimension. Findings clearly suggest that it is not enough for the participants to simply choose the profession appropriate for their personality and to love it, but they have to maintain their energy and motivation by taking rest which requires getting enough sleep and allocating time for relaxing activities in the situation they are in. If their children are taken care of at childcare centers a little longer than the participants’ working hours to give them the opportunity to complete their deficient sleep and allocate time to relaxing activities, then the participants can overcome a huge barrier in front of their self-actualization. Therefore, the mission falls to the Ministry of National Education to create written regulations for such childcare facilities.

Limitations and Future Research. An important limitation of the study is the fact that the second researcher who conducted the interviews and filled the observation forms had friendship relations with ten participants. In order to take measures against potential problems of a backyard study, the first researcher conducted the content analysis by himself and the second researcher only controlled the results using her field observations. Future research should take this as a limitation and avoid it during their design phases.

Kaynaklar/References

- Anthony, C. A., (2014). *The lived experiences of veteran elementary urban school teachers: Why and how they stay* (Unpublished doctoral dissertation). Western Michigan University, Michigan.
- Başlevent, C., & Kirmanoğlu, H. (2013). Do preferences for job attributes provide evidence of 'hierarchy of needs'?. *Social Indicators Research*, 111(2), 549-560.
- Boyd, W. A., Thorpe, K. J., & Tayler, C. P. (2010). Preferences of first-time expectant mothers for care of their child: I wouldn't leave them somewhere that made me feel insecure. *Australasian Journal of Early Childhood*, 35(2), 4-12.
- Bragger, J. D., Rodriguez-Srednicki, O., Kutcher, E. J., Indovino, L., & Rosner, E. (2005). Work-family conflict, work-family culture, and organizational citizenship behavior among teachers. *Journal of Business and psychology*, 20(2), 303-324.
- Chang, K. M. (2002). The influences of work-family conflict and sex-role identity on married female teacher's job involvement. *International Journal of Human Ecology*, 3(1), 95-109.
- Coleman, M. (2001). Achievement against the odds: The female secondary head teachers in England and Wales. *School Leadership & Management*, 21(1), 75-100.
- Creswell J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çetinkanat, A. C. (2005). Kendini gerçekleştirme envanteri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 20, 99-112.
- Durmuş, E. (2010). "Eğitimde rehberlik hizmetleri." İçinde Deniz, E. ve Erözkan, A. (Ed.), *Psikolojik danışma ve rehberlik* (ss. 85-113). Ankara: Maya Akademi.
- Eckerman, A., C. (1968). A new look at need theory. *Training & Development Journal*, 22 (11), 18-22. Retrieved from <http://plaza.ufl.edu/phallman/hierarchy%20of%20human%20needs/7454553.pdf>
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Greene, L., & Burke, G. (2007). Beyond self-actualization. *Journal of Health and Human Services Administration*, 30(2), 116-128. Retrieved from <https://digital.library.txstate.edu/bitstream/handle/10877/4089/fulltext.pdf>
- Ivtzan, I., Gardner, H. E., Bernard, I., Sekhon, M., & Hart, R. (2013). Wellbeing through self-fulfilment: Examining developmental aspects of self-actualization. *The Humanistic Psychologist*, 41(2), 119-132.
- Jansen, N. W., Kant, I., Kristensen, T. S., & Nijhuis, F. J. (2003). Antecedents and consequences of work-family conflict: A prospective cohort study. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 45(5), 479-491.
- Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: Self-transcendence and opportunities for theory, research, and unification. *Review of General Psychology*, 10(4), 302-317.

- Lundberg, U., Mårdberg, B., & Frankenhaeuser, M. (1994). The total workload of male and female white collar workers as related to age, occupational level, and number of children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 35(4), 315-327.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370-396. Retrieved from <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
- Maslow, A. H. (1964). *Religions, values, and peak-experiences*. Columbus: The Ohio State University Press. Retrieved from <http://www.druglibrary.org/schaffer/lsd/maslow6.htm>
- Maslow, A. (1965). *Self-actualization and beyond*. Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED012056.pdf>
- Maslow, A. H. (1971). The farther reaches of human nature. New York: Viking Press. Retrieved from <http://www.humanpotentialcenter.org/Articles/FartherReaches.pdf>
- Maslow, A. H. (1974a). Creativity in self-actualizing people. In Covin, T.M. (Ed.), *Readings in human development: A humanistic approach* (pp.107-117). New York: MSS Information Corporation.
- Maslow, A. H. (1974b). The good life of the self-actualizing person. In Covin, T.M. (Ed.), *Readings in human development: A humanistic approach* (pp.46-53). New York: MSS Information Corporation.
- Mayrhofer, W., Meyer, M., Schiffinger, M., & Schmidt, A. (2008). The influence of family responsibilities, career fields and gender on career success: An empirical study. *Journal of Managerial Psychology*, 23(3), 292-323.
- Mulawarman, W. G. (2015). Female teachers holding the position of principal (case study of females in pursuing career in school). *American Journal of Educational Research*, 3(3), 282-287.
- Michailidis, M. P., Morphitou, R. N., & Theophylatou, I. (2012). Women at work equality versus inequality: Barriers for advancing in the workplace. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(20), 4231-4245.
- Neher, A. (1991). Maslow's theory of motivation: A critique. *Journal of Humanistic Psychology*, 31(3), 89-112.
- Reiss, S., & Havercamp, S. M. (2005). Motivation in a developmental context: A new method for studying self-actualization. *Journal of Humanistic Psychology*, 45, 41-53.
- Sardoğan, E. M., Özkamalı, E., ve Dicle, N. A. (2006). Öğretmen adaylarında demokratik tutum, nevrotik eğilimler ve kendini gerçekleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 149-158.
- Shalom-Tuchin, B. (2013). Combining multiple roles among high position women in Israel, as seen by the woman, her husband and a child. *Journal of International Women's Studies*, 14(1), 69-93.
- Sungur, P., ve Yüksek, S. (2009). Beden eğitimi ve spor öğretmenliği son sınıf öğrencilerinin benlik tasarımı ve kendini gerçekleştirme düzeylerinin incelenerek cinsiyetler arasındaki farkların betimlenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 190-195.
- Zalenski, R. J., & Raspa, R. (2006). Maslow's hierarchy of needs: A framework for achieving human potential in hospice. *Journal of Palliative Medicine*, 9(5), 1120-1127.

* Bu makale "23. Eğitim Bilimleri Kurultayı"nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.